

[RECENSIE]

Paul Servaes, *Emile Verhaeren, Vlaams dichter voor Europa*, Berchem, EPO, 2012, 1075 pp., ISBN 9789491297403

De Fransschrijvende dichter Emile Verhaeren (Sint-Amands 1855 – Rouen 1916) is een naam in de wereldliteratuur: hij wordt nog steeds uitgegeven en vertaald en zijn oeuvre maakt ook nog steeds het onderwerp uit van menigewetenschappelijke studie. Aan deze stroom van publicaties werd recentelijk een nieuwe uitgave toegevoegd: *Emile Verhaeren, Vlaams dichter voor Europa*, een imposante biografie geschreven door Paul Servaes, de ereconservator van het Verhaerenmuseum in Sint-Amands. Het is niet de eerste keer dat er over Verhaeren een biografie gepubliceerd wordt. De meest gezaghebbende tot nu toe was deze van Jacques Marx die in 1996 uitgegeven werd als *Verhaeren, Biographie d'une oeuvre*. De recente, door Paul Servaes geschreven biografie, heeft deze bijzonderheid dat zij de eerste Nederlandstalige biografie is die over Verhaeren gepubliceerd werd en dat zij ook vooral de Vlaamse oorsprong en inspiratie in het oeuvre van Verhaeren in de kijker wil stellen. Hoewel Verhaeren zijn oeuvre volledig in het Frans geschreven heeft, maakt hij immers deel uit van het Belgische en Vlaamse cultuurpatrimonium. Meer zelfs in Vlaanderen zijn er weinige dichters in geslaagd om op zo'n doorleefde wijze over hun land te schrijven. Het Frans, als internationale cultuurtaal van de jaren 1900, was bij uitstek de hefboom om aan zijn gedichten en ideeën een universele betekenis en uitstraling te geven. Verhaeren was immers niet zomaar de eerste de beste: naarmate zijn literaire ster verder omhoogschoot, zou hij zich ook meer en meer affirmeren als een gezaghebbende stem in het intellectuele en maatschappelijke debat van zijn tijd.

Paul Servaes heeft zijn werk grondig gedaan. Weinig boeken of archiefstukken zijn ongelezen gebleven. Uiteraard zijn er vele documenten die reeds gekend zijn, maar de auteur heeft toch ook verschillende nieuwe stukken opgediept, vermelden we bijvoorbeeld de dagboeknotities van Verhaeren of de recentelijk opgedoken ongepubliceerde brieven aan zijn vrouw Marthe. De auteur heeft zijn bronnen grondig doorgenomen en volgens de regels van de historische kritiek heeft hij geprobeerd om *Wahrheit und Dichtung* te scheiden. Alleen al vanwege dit intellectuele titanenwerk verdient de auteur onze waardering. De biografie ontwikkelt zich volgens een klassiek chronologisch parcours, waarbij de ontwikkeling van Verhaerens oeuvre de voornaamste leidraad is geweest. De opeenvolgende bundels worden voorgesteld en telkens wordt er ook nagegaan hoe het werk werd ontvangen. De bijzonderheid van deze biografie is dat daarbij niet alleen gekeken werd naar de reacties uit

Frankrijk of het Franstalige België, maar ook naar deze uit Vlaanderen en Nederland. Op deze wijze ontstaat er toch wel een nieuw perspectief op het werk van Verhaeren.

Wat doorheen de studie opvalt, is dat de schrijvers van de jaren 1900 over de taalgrenzen heen elkaar poogden te verstaan en ook elkaar beïnvloed hebben. Zo is het revelerend om te ontdekken dat Albrecht Rodenbach, toch een van de voorvechters van de Vlaamse zaak, in Leuven nauw bevriend was met verschillende Franstalige studenten die de drijvende krachten van het toonaangevende literaire tijdschrift *La Jeune Belgique* zullen worden. Ook de invloed die Verhaeren gehad heeft op jonge Vlaamse schrijvers als Karel Van de Woestijne, August Vermeylen, Gerard Walschap of ook op de Nederlandse Hélène Swarth is een nieuw inzicht. Paul Servaes weet het allemaal precies te duiden en hij wijst er ook op dat Verhaeren in staat was om de boeken van de Nederlandse of Vlaamse auteurs tot op zekere hoogte te begrijpen en er soms zelfs commentaar op te geven. Bij elk hoofdstuk heeft de auteur ook een appendix toegevoegd – de twijfels van de biograaf – waar de verschillende zaken worden uiteengezet die onzeker, verkeerd of stoftot discussie zijn. Sommige van deze stukken zijn zodanig uitgewerkt dat zij zelfs een boek binnen het boek geworden zijn. Men kan zich afvragen of sommige van deze thema's, zoals de discussie over de plaats van de Franstalige schrijvers in de Vlaamse literatuur, niet beter konden verwerkt worden tot een apart hoofdstuk. Bepaalde delen in de biografie hadden ook synthetischer gekund.

Niettemin is de biografie interessante lectuur. Verhaeren is dan ook een boeiend figuur die een heel apart parcours heeft afgelegd. Van thuis uit was Verhaeren katholiek opgevoed en zijn ouders stonden erop dat de jonge Emile zijn opleiding in het Frans zou voortzetten. Zo kwam hij uiteindelijk aan de toen nog Franstalige universiteit van Leuven terecht waar hij zich meer en meer op het pad van de literatuur zou begeven. Hij behaalde de titel van doctor in de rechten, maar via zijn mentor Edmond Picard vond hij al vlug de weg naar de literaire en artistieke milieus. Tegen de stroming van de Parnassiens in affirmeerde Verhaeren zich als een adept van een meer sociaal georiënteerde symbolistische kunst. Hij koesterde een grote sympathie voor de socialistische arbeidersbeweging, engageerde zich in de Kunstenkring van het Brusselse Volkshuis en publiceerde ook geregeld in anarchistische tijdschriften. Artistieke en politieke avant-garde gingen bij Verhaeren hand in hand. Doorheen zijn oeuvre heeft Verhaeren een hele evolutie meegemaakt van het naturalisme en het mystieke uit zijn beginperiode, over het decadente uit zijn zwarte trilogie naar een meer sociale poëzie, met bundels als *Les Campagnes hallucinées* (1893) of *Les Villes tentaculaires* (1895). Deze twee bundels maken de kern uit van het oeuvre van Verhaeren en kunnen in zekere zin gelezen worden als een commentaar op het arme Vlaanderen. Belangrijk is evenwel dat Verhaeren de groot-

stad niet alleen zag als een plek van uitbuiting, geldgewin en verderf, maar dat hij er ook het positieve in zag: de stad als laboratorium voor wetenschappelijke ontdekkingen en de ideeën van de toekomst. Vanaf de jaren 1900 werpt Verhaeren zich meer en meer op als de heraut van een ongebreideld vooruitgangsoptimisme en van een geloof in een alomvattend pantheïsme. Het is de periode waarin hij met zijn epische poëzie en zijn vitalistische, hoogdravende verzen Europese roem verkreeg. Maar tegelijk schreef hij ook ontroerende liefdespoëzie en een vijfdelige ode opgedragen aan zijn vaderland: *Toute la Flandre*. Het is de periode van de geconsacreerde en gelauwerde Verhaeren, die zich naast zijn dichtwerk ook aan theater waagde, die werd voorgedragen voor de Nobelprijs en die ook bevriend raakte met koning Albert en koningin Elisabeth.

Doorheen zijn leven heeft Verhaeren enorm veel kunstenaars en schrijvers van nabij gekend. Zijn biografie leest bijwijlen als een *who's who* van de jaren 1900: James Ensor, Cyriel Buysse, Emile Claus, Maurice Maeterlinck, Théo Van Rysselberghe, Henry Van de Velde, Jan Toorop, Dario de Regoyos, Georges Eekhoud, Camille Lemonnier, Elisée Reclus, Paul Verlaine, André Gide, Frans Masereel, Paul Signac, Georges Seurat, Filippo Tommaso Marinetti, Maximilien Luce, Auguste Rodin, Constant Montald, Rainer Maria Rilke, Stefan Zweig, Romain Rolland, Stéphane Mallarmé, Edmond Picard, Albert Giraud... zij passeren allemaal de revue. De enige die ontbreekt, is de Poolse kunstenaar Boteslaw Biegas, die tijdens zijn Parijse jaren toch drie bronzen bustes van Verhaeren heeft gecreëerd. Theo Van Rysselberghe heeft de kring rond Verhaeren op treffende wijze uitgebeeld in zijn pointillistisch meesterwerk *De Lezing*, een topstuk van het MSK-Gent. In de biografie komt de ontstaansgeschiedenis van dit werk uitvoerig aan bod.

De reconstructie van de levenswandel van Verhaeren is een nachtmerrie voor elke biograaf: de man is ontelbare keren verhuisd, leefde zowel in Brussel, Parijs als Roisin, en tussendoor kwam hij ook nog even langs bij zijn ouders in Sint-Amands of bij zijn zus in Bornem; of hij verbleef aan de Belgische kust, in de verre Kempen, bij Emilie Nysten in Luik of bij de Montalds in Woluwe. Hij heeft ook nogal wat gereisd doorheen Frankrijk, Duitsland, Groot-Brittannië, Nederland, Italië, Spanje, Tsjechië, Zwitserland, Polen, Rusland. Paul Servaes heeft het allemaal zorgvuldig in kaart gebracht en via de soms uitvoerige citaten uit brieven, die in die tijd nog veelvuldig geschreven werden, kunnen we alles van nabij volgen.

De boeiendste hoofdstukken zijn ongetwijfeld deze waarin de opgang van Verhaeren in Duitsland en Rusland wordt uiteengezet. Het zijn de jaren waarin de dichter nauw bevriend raakte met Duitse en Oostenrijkse schrijvers als Stefan Zweig, Richard Dehmel of Rainer Maria Rilke en met de Russische schrijver Valerij Brjoesov. Vooral Stefan Zweig had een eindeloze bewondering voor Verhaeren: hij heeft verschillende

gedichten en toneelstukken van Verhaeren in het Duits vertaald en niets was hem te min om het oeuvre van Verhaeren in het Duitse taalgebied te promoten. Het was de periode waarin Verhaeren gezien werd als de belichaming van een Europese eenheidsgedachte en als het bindteken tussen de Germaanse en Latijnse cultuur.

Het is interessant om er op te wijzen dat Verhaeren zich inderdaad beschouwde als een Franstalige Vlaming die geloofde in het Frans als een nationale en zelfs internationale cultuurtaal, maar tegelijk had hij ook begrip voor de eisen van de Vlaamse beweging in de mate dat zij de Franstalige cultuur niet zou aantasten. De vernederlandsing van de Gentse universiteit bleef een eis waar Verhaeren zich bleef tegen verzetten. Paul Servaes wijst er nochtans op dat men Verhaeren op taalvlak niet zomaar in het enge francofiële hoekje kan plaatsen. Zo pleitte de man voor immersie-onderwijs avant la lettre en op universitair vlak stelde hij zelfs een uitwisseling van studenten op Europees vlak voor. Destimulerende periode van internationale contacten en gemeenschappelijke idealen zou bruusk beëindigd worden met het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Van de weeromstuit zou Verhaeren zijn Duitse vrienden verketteren en zich affirmeren met een heftig anti-Duits discours waarmee hij zich ook verwijderde van zijn vroegere vriend Romain Rolland. De enthousiaste, optimistische Verhaeren van het *“Admirez-vous les uns les autres”* was een verre schim uit het verleden geworden. Zijn dodelijke ongeval in het station van Rouen in november 1916 betekende meteen het tragische einde van de dichter.

Bij het begin van zijn studie verklaart Paul Servaes dat hij geen hagiografie wil schrijven, maar vooral een kritisch, wetenschappelijk verantwoorde biografie. De auteur heeft inderdaad een kritische afstand tegenover zijn onderwerp weten te bewaren en heeft ook met een zekere sereniteit een aantal heikele kwesties aan bod gebracht. Enkele aspecten lijken mij nochtans verkeerd voorgesteld. Zo wordt in het boek bevestigd dat Maeterlinck jaar na jaar zich kandidaat zou gesteld hebben voor de Nobelprijs. De realiteit is geweest dat deze kandidatuurstelling door buitenstaanders is gebeurd en dat Verhaeren effectief gelobbyd heeft voor de prijs. Er zijn ook bepaalde aspecten waarover we slechts zijdelings iets te weten komen. Zo wordt er terloops vermeld dat er na 1914 in de vijandige houding van Verhaeren tegenover Zweig misschien ook een element van antisemitisme kan gezeten hebben. Een dergelijke suggestie roept vragen op die onbeantwoord blijven.

Het mag duidelijk zijn: het leven en werk van Verhaeren zijn van een zodanige aard en rijkdom dat zij stof zullen blijven geven voor verder onderzoeken discussie. Bepaalde dimensies in het oeuvre van Verhaeren, zoals zijn verhouding tot het anarchisme, de ontvangst van zijn werk in Rusland en de Sovjet-Unie of zijn betekenis voor de literatuur van de 20ste eeuw kunnen zeker nog verder uitgediept worden. Bij de Archives & Musée de la Littérature (AML) in Brussel – de Franstalige tegenhanger

van het Letterenhuis – staan voor de komende jaren nog verschillende nieuwe delen van het verzameld werk van Verhaeren op stapel en bij het Verhaerenmuseum in Sint-Amands plant men nog enkele nieuwe uitgaven in Nederlandse vertaling. We mogen de hoop uitspreken dat deze biografie de aanzet zal vormen om de figuur van Verhaeren in het Nederlandstalige taalgebied meer bekendheid te geven en ook de belangstelling voor zijn poëzie opnieuw aan te wakkeren, al dan niet in Nederlandse vertaling.

[Rik Hemmerijckx]
